

UOT 338.47

SƏRNIŞİN NƏQLİYYATINDA İNNOVASIYALARIN TƏSNİFATI

ALLAHVERDİYEVA FƏRİDƏ VİDADİ QIZI

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Bakı, Azərbaycan, doktorant
farida.allahverdi@gmail.com

Açar sözlər: sərnişin nəqliyyatı, innovasiyalar, innovasiyaların təsnifatı, sərnişindəşimada innovasiya.

Nəqliyyatın inkişafı üzrə innovasiyalar məlumat bankının formalaşması, onların sistemləşdirilməsi və təsnifatı innovasiya proseslərinin öyrənilməsinin və idarə olunmasının tərkib hissəsidir. İnnovasiyaların müəyyənləşdirilməsi və sistemləşdirilməsi hər bir yeniliyi daha dəqiq müəyyən etməyə imkan verir. Bu məsələdə, demək olar ki, bütün mövcud xüsusiyyətlər vacibdir. Düzgün təsnifat nəticəsində alınan sistemətlilik bizə bu və ya digər innovasiya növünün imkanları və risklərini müqayisə etmək, bir müəssisədə istifadə üçün müəyyən bir növ seçərkən üstünlükləri və mənfi cəhətləri müəyyənləşdirməyə imkan verir. [1]

İnnovasiya növlərinin ictimai həyatın müxtəlif sahələrində müəyyən göstəricilərə uyğun müqayisəsi, müxtəlif şəraitdə və müxtəlif dövrlərdə onların dinamikasını müşahidə etmək çox vacib cəhətlərdəndir. Bütün bunlar bizə bazarda və cəmiyyətdə mövcud vəziyyətin səmərəliliyi və effektivliyini qiymətləndirməyə, baş verə biləcək dəyişikliklərə və dərhal cavab verməyə və gələcəyə dair plan qurmağa imkan verir. [2]

Sərnin daşımaları sahəsində innovativ texnologiyalar bir sıra xarakterik xüsusiyyətlərə malikdir. Şəhər sərnin daşımaları sənayesinin spesifikliyi nəqliyyat xidmətlərinin həyata keçirilməsi üçün hazırlıq prosesinin uzun bir müddət tələb etməsi və yalnız bundan sonra xidmətin təmin edilməsinin mümkünlüyündən ibarətdir. Əsas məqsədlərdən biri olan xidmətlərin keyfiyyətlə həyata keçirilməsi, bir sıra müsbət nəticələrə səbəb olduğundan, müvafiq hazırlıq olmadan, yəni, nəqliyyat infrastrukturunu düzgün qurmadan, qanunverici baza formalaşdırılmadan, tarif siyasəti həyata keçirilmədən və s. mümkün deyildir. Bu sahələrin hər birində qabaqcıl texnologiyalar və alətlər, tikinti və təmirin yenilikçi üsulları və hərtərəfli idarəetmə tətbiq edilməlidir. [3] Eyni zamanda xidmətin bilavasitə təmin edilməsi özü də müstəqil bir proses deyildir və ona daimi nəzarət və operativ tənzimlənmə tələb olunur. Əlbəttə ki, texniki və texnoloji, həmçinin idarəetmə komponenti ilə yanaşı, informasiya təminatı da mühüm ol oynayır. Birincisi, xidmət təminatçısına yolda baş verən hadisələr, nəqliyyat vasitələri və sürücülərin vəziyyəti, həmçinin yol infrastrukturunun vəziyyəti barədə tez və müntəzəm məlumat lazımdır. Bu, həm təhlükəsizlik baxımından, həm də daha konstruktiv idarəetmə fəaliyyəti üçün vacibdir. Sərninlərin nəqliyyat xidmətləri ala bilməsi üçün mümkün variantlar barədə, eləcə də daşıma prosesi haqqında məlumatlandırılması vacibdir. Bütün bunlar sərnin nəqliyyatında innovativ texnologiyaların üç əsas qrupa bölünməsinə şərtləndirir: texnoloji, idarəetmə və informasiya.

Texnoloji innovasiyalar dedikdə sərnin nəqliyyatı xidmətləri istehsalının texnoloji prosesində həyata keçirilən innovasiyalar başa düşülür. İdarəetmə innovasiyaları həm sərnin nəqliyyatı müəssisələrində, həm də bütövlükdə sərnin nəqliyyatı sistemində idarəetmə prosesini əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırmağa və təkmilləşdirməyə imkan verir. Nəhayət, informasiya innovasiyaları dedikdə, müəssisənin əsas resursu kimi məlumatları idarə etməyə imkan verən və sərnin nəqliyyatı sahəsində idarəetmə qərarlarının çevik idarə olunmasını, tutarlılığını və səmərəliliyini təmin edən bütün innovasiyalar başa düşülməlidir.

Sərnişin nəqliyyatı üzrə innovativ texnologiyaların təsnifatı cədvəl 1-də ətraflı göstərilmişdir. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, sərnişin nəqliyyatında tətbiq edilən innovasiyaların üç əsas qrupa bölünməsi mümkündür. Bunlardan birincisi, yol infrastrukturunun və ona ayrılan ərazilərin, nəqliyyat fondunun və hərəkətə nəzarət mərkəzlərinin təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş texnoloji innovasiyalardır. Bu innovasiyaların bütün dəsti müəyyən obyektlərin texniki xüsusiyyətlərindəki dəyişiklikləri, onların müasirləşdirilməsini və ya dəyişdirilməsini, təchizatçı və xidmət istehlakçılarının tələblərinə cavab verən daha müasir xidmətlərin təmin edilməsini özündə ehtiva edir. Yol infrastrukturunun və bitişik ərazilərin, dayanma nöqtələri və dayanacaq parkını əhatə edən ərazilərin tikintisi və saxlanması, yeni nəsil nəqliyyat vasitələrinin istifadəsinin mümkünlüyünü təmin edəcək ən yeni materiallar və vasitələrdən, eləcə də yeni nəqliyyat növləri üçün ağıllı idarəetmə sistemindən istifadəni tələb edir. Nəqliyyat sistemində ətraf mühitin mühafizəsi və təhlükəsizlik məsələsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ətraf mühitin mühafizəsi və təhlükəsizliyi üçün tələb olunan keyfiyyət xüsusiyyətlərinə nail olmaq yalnız intellektual nəqliyyat sistemlərinin istifadəsi və onların idarə edilməsi ilə yeni və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə vasitəsilə mümkündür.

İnformasiya texnologiyaları kompüter texnologiyasından istifadə etməklə, zəruri məlumatların toplanması və işlənməsi üsulları və metodlarını əhatə edir. Buna görə bu qrup tələb olunan informasiyanın bir və ya digər növünün ünvanını öyrənməyə və hesabat verməyə yönəlmiş bütün yenilikləri əhatə edir. Müəlliflərə görə, bu məlumat kütləsi birbaşa daşıyıcıları, sərnişinləri və rəhbərlik təşkilatlarını ehtiva edən son alıcıya görə bölünməlidir.

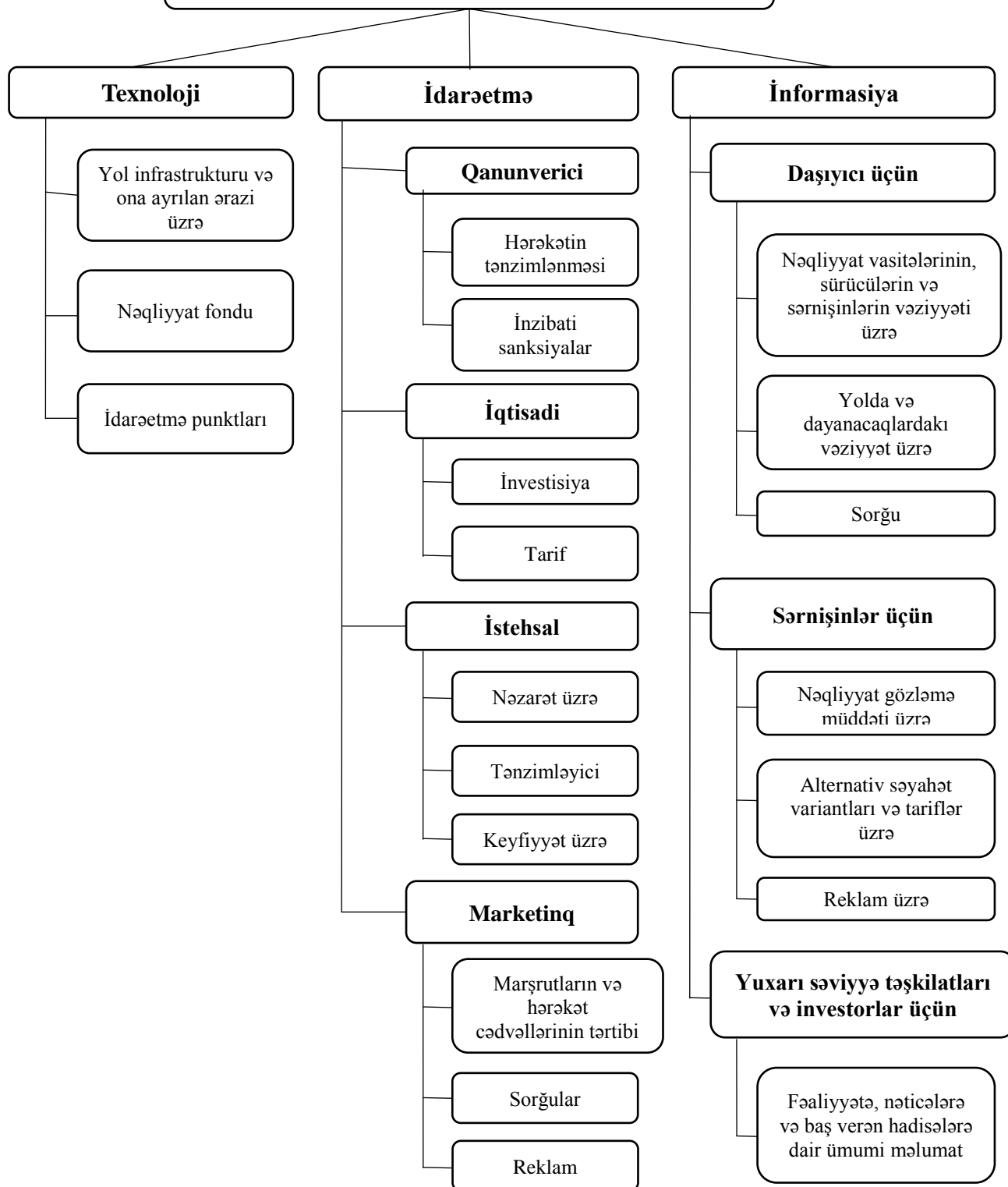
Daşıyıcı üçün innovativ informasiya texnologiyaları üç qrupa bölünür: yoldakı vəziyyəti və dayanma nöqtələrini əks etdirən, sürücüyə və sərnişinlərə dair məlumatları əks etdirən, sərnişinlərlə sorğuların keçirilməsində tətbiq edilən innovasiyalar. Birinci alt qrup, marşrut boyunca, yolda və dayanma nöqtələrində nəqliyyat vasitəsi gözləyən sərnişinlərin sayına dair məlumatların toplanması metodlarını ehtiva edir. Daşıyıcılar tərəfindən artıq geniş istifadə olunan naviqasiya sistemləri, marşrut boyunca nəqliyyat vasitələrinin mövqeyi və hərəkəti, dəqiqliyi, vaxt aralığını nəzərə alaraq, onun hər hansı bir göstərici üzrə geri qalmasını dəqiq müəyyən edə bilər.

İkinci altqrupa daxil olan innovasiyalar yollarda sərnişin sıxlığını qeyd etməyə, sürücülərə video monitorinq vasitəsilə nəzarət edilməsinə yönəlib və fəaliyyətin əlaqələndirilməsi üçün daşıyıcılar tərəfindən istifadə olunur.

Üçüncü altqrup, daşıyıcılardan tələb olunan məlumatların toplanması və emalının müasir metodlarına yönəlmiş innovativ texnologiyalardan ibarətdir. Bu sorğuları sərnişinlərin daşınması prosesində və ya dayanma nöqtələrində həyata keçirmək mümkündür. Bununla yanaşı, göstərilən xidmətlərin yaxşılaşdırılması üçün daşıyıcılarla əlaqəli müəyyən suallara cavab verməyə imkan verən mobil tətbiqlər yaratmaq da mümkündür. Bu cür sorğular aparmaq üçün bütün lazımi xüsusiyyətlərə cavab verən müasir informasiya sistemlərinin istifadəsi mümkündür.

Sərnişinlər üçün innovativ informasiya texnologiyaları da üç qrupa bölünür: nəqliyyatın gəlməsi zamanı barədə, alternativ səyahət variantları və tariflər barədə, reklam xarakterli. Bu qrupun ilk iki alt qrupuna dair məlumatların toplanması və emalı üsulları daşıyıcı üçün olduğu kimi, lakin çıxışda müxtəlif dizayn məlumatları tətbiq etməklə istifadə edilə bilər. Bir çox inkişaf etmiş ölkələrdə sərnişinlərin gözlənilən nəqliyyat gəlişinin vaxtını tapmaq imkanına malik olan mobil proqramlar artıq işləyir. Bu xidmətin hərtərəfli yayılması və təkmilləşdirilməsi vacibdir, bu da heç də çətin deyil, çünki bu cür sistemlərin düzgün işləməsini çətinləşdirmək mümkün deyil. Alternativ səyahət variantları və tarifləri haqqında məlumat almaq üçün, dayanma nöqtələrində məlumat stendləri yaratmaq mümkündür. Bu xidmətin daha müasir analoqları dayanma nöqtələrində stasionar multimedia ekranlarının quraşdırılması ola bilər ki, bu da belə panellərin dərhal gözləmə zonasında yerləşdirilməsi vətəndaşların bütün kateqoriyalarına əlçatanlıq məsələsini asanlaşdırır.

Sərnişin nəqliyyatında innovasiya texnologiyaları

Daşımalarla birbaşa əlaqəsi olmayan istehlak mallarının və xidmətlərinin reklamına yönəldilmiş üçüncü altqrup innovasiyalar bütün kompleksin mühüm tərkib hissəsidir. Sərnişinlər nəqliyyatın gözləməsi prosesində və ya bilavasitə daşıma prosesində müəyyən məhsul və xidmət növləri haqqında məlumat ala biləcəklər. [4]

İnformasiya yeniliklərinin çox vacib bir komponenti informasiya toplanması, emalı və yüksək səviyyəli idarəetmə orqanlarına, təşkilatlara və investora məlumat verməyə yönəldilmiş innovasiyalardır. Qeyd edək ki, dövlət və yerli büdcədən əlavə ayrı-ayrı investorların cəlb edilməsi daşıyıcılar üçün son dərəcə mühüm məsələdir. Buna görə həmin strukturlar sərnişin daşıyan müəssisələrin fəaliyyəti ilə bağlı həm operativ, həm də xülasə məlumatları almalıdırlar. Qeyd etmək lazımdır ki, məlumatın özü onun sonrakı istifadəsi baxımından dəyərə malikdir. Lazımlı məlumatların toplanması və işlənməsinin innovativ üsulları müəyyən qərarların nəticələrini qiymətləndirərkən bəzi idarəetmə qərarlarının qəbul olunmasının və ya tamamlanmasının hazırlıq mərhələsidir.

Sərnişin daşımalarında innovativ texnologiyaların bir qrupu idarəetmə innovasiyalarıdır. Bu qrupun daxilində yeniliklərin bölünməsi ən çətin hesab olunur. Belə ki bütün innovasiya növləri bilavasitə və ya dolaylı şəkildə proseslərin idarə olunmasına yönəlir.

Qanunvericiliyin formalaşdırılması sahəsində idarəetmə innovasiyaları iki əsas qrupa bölünə bilər: nəqliyyatın hərəkətinin tənzimlənməsi və inzibati sanksiyalar. Nəqliyyatın hərəkətinin tənzimlənməsi dedikdə yolda baş verən və ictimai nəqliyyatın hərəkətinə təsir edən bütün elementlər başa düşülür. Nəqliyyatın hərəkətinin tənzimlənməsi üçün yol hərəkətinin iştirakçılarının hər birinin istisnasız olaraq riayət etməli olduğu müəyyən qaydalar mövcuddur. Lakin şəxsi nəqliyyatda, məsələn, kəşişmələrdə ictimai nəqliyyatın prioritetləşdirilməsinin mümkünlüyü də nəzərə alınmalıdır. Əlbəttə ki, bunların hamısı yollarda baş verən hadisələrin hərtərəfli öyrənilməsi və qiymətləndirilməsindən sonra həyata keçirilməlidir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu, bəzi hallarda ictimai nəqliyyatın hərəkətini sadələşdirməyə imkan verir ki, bu da göstərilən xidmətlərin yüksək səviyyədə saxlanmasına imkan verir. Yol infrastrukturunun qeyri-düzgün şəkildə istifadə edilməsi üçün inzibati sanksiyaların tətbiqi də əhəmiyyətli bir aspektdir və yolda ciddi sıxlığın yaranmasına səbəb olur. Qanunverici innovasiyalar sərnişin nəqliyyatının idarə edilməsinə birbaşa deyil, dolaylı təsir göstərir və qayda pozuntuları nəticəsində toplanan cərimələr bu sferanın büdcəsini artırır. Lakin bu sahədə qayda-qanun yaradılması daşıma xidmətlərinin həyata keçirilməsinə birbaşa müsbət təsir göstərəcəkdir. [4]

İdarəetmə innovasiyaların çox mühüm bir qrupu iqtisadi idarəetmə üsullarıdır. Biz iqtisadi innovasiyaları 2 əsas qrupa ayıra bilərik: tarif və investisiya. Tarif innovasiyalarına nəqliyyatdan istifadənin tezliyindən, səfərin müddətindən, daşıyan sərnişinlərin sayından və s. kimi faktorlardan asılı olaraq, sərnişinlərin daşınması üçün tariflərin tənzimlənməsi üçün mümkün variantları ehtiva edir. Bununla yanaşı, tariflərin formalaşdırılması üsulları, daşıyıcılar üçün zərərsiz olmayan və itkiyə səbəb olmayan tariflərin formalaşdırılması imkanını nəzərdən keçirmək lazımdır, çünki bu daşıyıcıların böyük bir hissəsi üçün əsas problemlərdən biridir.

İnvestisiya yenilikləri sərnişin daşımaları, onların motivasiyası sahəsində əlavə investorların cəlb edilməsi üsulları və yollarını əhatə edir. Bu gün bu sahə biznes üçün xüsusi maraq doğurmur, çünki bu, gəlirli bir sahə deyildir. Ancaq bu sahənin inkişafına yönələn tədbirlər kompleksi dövlət müəssisələri ilə yanaşı, həm də özəl sektor üçün maraqlı olmalıdır. Bu tədbirlər həm birbaşa üsullar, həm də ki, dolaylı üsullar, məsələn vergi güzəştlərinin tətbiqi ilə həyata keçirilə bilər.

Sərnişin nəqliyyatında idarəetmə xarakterli istehsal innovativ texnologiyalarına əsasən, sərnişinlərin daşımalarının planlaşdırılmasına və idarə edilməsinə yönələn bütün yeniliklər aid edilir. Onlar nəzarət, tənzimləyici və keyfiyyət üzrə yeniliklərə bölünür. Bu, sərnişin daşınması üçün müasir və ya daha əvvəllər məlum olmayan idarəetmə metodlarından istifadəni nəzərdə tutur.

Marketing innovasiyaları da üç qrupa bölünür: marşrutların və hərəkət cədvəllərinin tərtib edilməsi, reklam və sorğular. Marşrutların və hərəkət cədvəllərinin tərtib edilməsi istehsal

yenilikləri qrupuna daxil edilə bilər, çünki bu, mövcud rəhbərlikdir, lakin bu tərtibat bu qrup daxilində hazırlanmış tədqiqatlara əsaslanmalıdır. Anketlər yalnız sərnişinlər deyil, həm də daşımalar prosesində birbaşa iştirak edən işçilər tərəfindən müxtəlif istiqamətlərdə aparılmalıdır. Bir qayda olaraq, bu yeniliklər qrupu daşıyıcılar üçün informasiya yenilikləri qrupu ilə bir araya gəlir. Lakin bu halda bu sorğuların həyata keçirilməsinin texniki imkanları daha çoxdur və marketing halında vacib aspektlərin müəyyən edilməsi və nəticələrin yekunlaşdırılması onların sonrakı tətbiqi ilə nəticələnir. Həm də ölkəmizdə praktik olaraq olmayan ictimai nəqliyyatın reklamı çox mühüm amildir. Bir başlanğıc üçün, müəyyən texnoloji və informativ innovasiyaların tətbiqi potensial sərnişinlərə ictimai nəqliyyatın istifadəsinə cəlb olunmasına imkan verəcək və şəhərin sərnişin daşımaları ilə nəqliyyat xidmətlərinin keyfiyyətinin daha da artması ona olan tələbatı artıracaqdır.

Qeyd edək ki, innovasiyaların hər hansı bir əlamət üzrə qruplara bölünməsi mürəkkəb prosesdir, lakin innovasiyaların qruplaşdırılması onların hər birinin fərdi olaraq hansı vəzifələri həll etdiyini dəqiq müəyyən etməyə imkan verir. Beləliklə, innovativ inkişaf məqsədlərinə nail olmaq və sərnişin nəqliyyatı sisteminin səmərəliliyini artırmaq üçün nəqliyyat işlərinin hazırlanmasında və birbaşa həyata keçirilməsində bütün əməkdaşların işinin yaxşı koordinasiya olunması tələb olunur və innovativ texnologiyaların mövcud təsnifatı öz növbəsində bizə sərnişin daşımaları prosesinin effektiv idarə olunmasına nail olmaq məqsədilə texnoloji prosesdə mövcud problemlə sahələri aşak edərək birbaşa təsir etməyə imkan verəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Нехорошева Л.Н., Богдан Н.И. Инновационные системы современной экономики. Минск: БГЭУ, 2003, с. 20-35
2. Инновационный менеджмент: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Менеджмент», специальностям экономики и управления / под ред. С.Д. Ильенковой. 4-е изд., перераб. и доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2012, 392 с.
3. Ongkittikul S., Geerlings H. Opportunities for innovation in public transport: Effects of regulatory reforms on innovative capabilities. *Transport Policy*, vol.13, 2006, pp.283-293
4. Hyard A. Non-technological innovations for sustainable transport, *Technological Forecasting and Social Change*, vol. 80, 2013, pp.1375-1386

РЕЗЮМЕ

КЛАССИФИКАЦИЯ ИННОВАЦИЙ НА ПАССАЖИРСКОМ ТРАНСПОРТЕ

Аллахвердиева Ф.В.

Ключевые слова: *пассажирский транспорт, инновации, классификация инноваций, инновации на пассажирском транспорте*

В изучении инновационных процессов на пассажирском транспорте одним из ключевых вопросов является систематизация видов и типов инноваций. Для более эффективного управления городским пассажирским транспортом и реагирования на окружающую ситуацию целесообразно разделить инновации на группы. В целях дальнейшей эффективной реализации инноваций в пассажирском транспорте планируется структуризация видов инноваций, которая выступает основой выбора предприятиями для внедрения. Для этого в статье на основании сравнительного анализа имеющихся классификаций проводится классификация инновационных технологий на городском пассажирском транспорте. Переход городского пассажирского транспорта на инновационный путь развития позволит в полной мере удовлетворить потребности населения в качественных перевозках и обеспечить рост эффективности деятельности.

SUMMARY
CLASSIFICATION OF INNOVATIONS ON PASSENGER TRANSPORT
Allahverdiyeva F.V.

Key words: *passenger transport, innovations, classification of innovations, innovations in transport*

One of the key issues in the study of innovation processes in passenger transport is the systematization of kinds and types of innovations. It is expedient to divide innovations into groups for more efficient management of passenger transport and response to the surrounding situation. In order to further effective realization of innovations in passenger transport, is planned to structure the types of innovations, which is the basis for enterprises to choose the innovation more suitable for implementation. In the article, it is carried out a classification of innovative technologies on passenger transport, based on a comparative analysis of the existing classifications. Transition of passenger transport to innovative development allows satisfying the needs of population in high-quality transport services. The carriers, in turn, will be able to develop their businesses, getting positive results.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	17.05.2019
	Son variant	25.09.2019